অধ্যায় ১০ ঃ জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদানৰ পদ্ধতিসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য
১০.২ পৰিচয়
১০.৩ জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদানৰ পদ্ধতিসমূহ
১০.৩.১ পর্যবেক্ষণ পদ্ধতি
১০.৩.২ আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতি
১০.৩.৩ আলোচনা পদ্ধতি
১০.৩.৪ বক্তৃতা পদ্ধতি
১০.৩.৫ প্রকল্প পদ্ধতি
১০.৩.৬ গৃহ কার্য
১০.৩.৭ ক্ষেত্র অধ্যয়ন
১০.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১০.৫ অধিক জানিবলৈ
১০.৬ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১০.৭ আৰ্হি প্রশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদানৰ পদ্ধতিসমূহ বর্ণনা কৰিব পাৰিব
- জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদানৰ পদ্ধতিসমূহৰ গুৰুত্ব আলোচনা কৰিব পাৰিব
- জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদানৰ বিভিন্ন পদ্ধতিসমূহৰ সবলতা আৰু দুর্বলতাসমূহ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

পৃথিৱীত দ্রুতগতিত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ ফলত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ ধাৰণাটো গঢ়ি উঠিছে। আমি সকলোৱে জানো যে পৃথিৱীৰ সকলো ঠাইতে বর্তমান জনসংখ্যাৰ বিস্ফোৰণ ঘটিছে। বর্তমান পৃথিৱীৰ সকলো ঠাইতে বর্ধিত জনসংখ্যাই দাৰিদ্রতা আৰু প্রদূষণ সৃষ্টি কৰিছে। ‘দ্রুতগতিত জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে মানুহৰ মৌলিক প্রয়োজন পূৰণ কৰাত অসুবিধাৰ সৃষ্টি কৰাৰ লগতে জনসাধাৰণৰ জীৱন ধাৰণৰ গুণগত মানদণ্ড নিম্নগামী কৰি তোলে। সেইবাবে সকলো নাগৰিকে বর্দ্ধিত জনসংখ্যাৰ প্রভাৱৰ বিষয়ে সচেতন হোৱা দৰকাৰ। অধিক জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে

জীৱনৰ গুণগত মানদণ্ডত পেলোৱা বেয়া প্রভাৱৰ প্রতি সচেতন হোৱাৰ এইটোৱে হ'ল উপযুক্ত সময়। এই ক্ষেত্রত বিখ্যাত অর্থনীতিবিদ **মালথাছে** কৈছিল যে 'জনসংখ্যা জ্যামিতিক হাৰত বৃদ্ধি পায়।' তেতিয়া খাদ্য গণিতিক হাৰত বৃদ্ধি পায় মালথাচ হৈছে আধুনিক জনসংখ্যা অধ্যয়নৰ পিতৃ স্বৰূপ আৰু তেওঁৰ তত্ত্বৰোৰ পৃথিৱীৰ বিকাশশীল দেশৰ বাবে প্রকৃততে উপযোগী।

১০.৩ জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদানৰ বিভিন্ন পদ্ধতিসমূহ

জনসংখ্যা শিক্ষা হৈছে নতুন অধ্যয়নৰ বিষয়। এই নতুন দিশটোৱে ব্যক্তিৰ আচৰণ আৰু মনোভাৱৰ ক্ষেত্রত পৰিৱর্তন আনিছে। ই আমাক জনসংখ্যা শিক্ষাৰ ক্ষেত্রত উপযুক্ত সিদ্ধান্ত লোৱাত সহায় কৰিছে। জনসংখ্যা শিক্ষাৰ সমস্যাবোৰ সমাধানৰ বাবে ইয়াৰ পদ্ধতিবোৰ জনা দৰকাৰ। বর্তমান জনসংখ্যাৰ দ্রুতবৃদ্ধিয়ে সমাজত বিভিন্ন সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছে। সেইবাবে এইটো দিশত আমি সকলোৱে সচেতন হোৱাটো প্রয়োজনীয়। ইয়াত আমি জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিভিন্ন পদ্ধতিবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

১০.৩.১ পর্যবেক্ষণ পদ্ধতি

জনসংখ্যা শিক্ষা অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত পর্যবেক্ষণ পদ্ধতি হৈছে অতি জনপ্রিয় আৰু সৰল পদ্ধতি। ই হৈছে সমাজ বিজ্ঞানৰ গৱেষণা পদ্ধতি যিয়ে প্রাকৃতিক পৰিৱেশত প্রত্যক্ষ পর্যবেক্ষণ কৰে। ই হৈছে অধ্যয়নৰ এক পুৰণি পদ্ধতি যি বিভিন্ন সামাজিক সমস্যাৰ সৈতে জড়িত। এই পদ্ধতিত নিৰীক্ষকে নিজে সমস্যাৰ পৰিৱেশ পর্যবেক্ষণ কৰি তথ্য সংগ্রহ কৰে। জনসংখ্যা শিক্ষাৰ সৈতে বহুতো দিশ জড়িত হৈ আছে, যেনে- সৰু পৰিয়ালৰ ধাৰণা, শিশু আৰু মাতৃৰ স্বাস্থ্য, নিৰক্ষৰতা, পৰিয়াল পৰিকল্পনা আদি, যাৰ বাবে আমি পর্যবেক্ষণ পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰো। এই পদ্ধতিৰ জৰিয়তে সংগৃহীত তথ্যসমূহ সঠিক আৰু নির্ভৰযোগ্য হয়।

পর্যবেক্ষণৰ বিভিন্ন প্রকাৰ আছে নিয়ন্ত্রিত পর্যবেক্ষণ, অ-নিয়ন্ত্রিত পর্যবেক্ষণ, অংশগ্রহণমূলক আৰু অনা-অংশগ্রহণমূলক পর্যবেক্ষণ। যেতিয়া পূর্বনির্ধাৰিত পৰিকল্পিত অনুসৰি পৰীক্ষণমূলক প্রক্রিয়াৰ ভিত্তিত পর্যবেক্ষন কৰা হয় ,তেনে পর্যবেক্ষনক নিয়ন্ত্রিত পর্যবেক্ষন বোলা হয়। আনহাতে নিয়ন্ত্রিত পর্যবেক্ষণত সামাজিক সমস্যাবোৰ নিয়ন্ত্রিত পৰিৱেশত ৰাখি অধ্যয়ন কৰা হয়। অ-নিয়ন্ত্রিত পর্যবেক্ষণ প্রাকৃতিক পৰিৱেশত কৰা হয়, যিবোৰ বাহ্যিক উপাদানৰ পৰা মুক্ত। অংশগ্রহণমূলক পর্যবেক্ষণত নিজকে দলৰ মাজত চিনাক্ত কৰিব লাগে। অনা-অংশগ্রহণত পর্যবেক্ষকে দূৰৰ পৰাই নিজ কর্তব্য পালন কৰে।

পর্যবেক্ষণ পদ্ধতিৰ সুফলসমূহ ঃ

- পর্যবেক্ষণ পদ্ধতিয়ে শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়া সহজ আৰু উদ্দেশ্য প্রণোদিত কৰি

তোলে।

- ই কিছুমান সামাজিক গুণ যেনে- সহযোগিতা, দলীয় তৎপৰতা, সহানুভূতি ইত্যাদি ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত বিকশাই তোলে।
- এই পদ্ধতিয়ে শ্রেণী কক্ষৰ পৰা নিৰসভাৰ, এক ঘেয়ামী ভাব আঁতৰ কৰে।
- এই পদ্ধতিয়ে বস্তুৰ স্থায়ী চাপ ছাত্র-ছাত্রীৰ মনত গঢ় দিয়ে।
- এই পদ্ধতিৰ জৰিয়তে ছাত্র-ছাত্রীয়ে নিজৰ কৌশল দূৰ কৰি বাস্তৱতা নিৰীক্ষণ কৰিব পাৰে।

পর্যবেক্ষণ পদ্ধতিৰ দুর্বলতাসমূহ

- এই পদ্ধতিটো খৰচী আৰু অধিক সময়ৰ প্রয়োজন।
- নিম্ন শ্রেণীৰ বাবে এই পদ্ধতি উপযোগী নহয়।
- পর্যবেক্ষণ পদ্ধতি উপযুক্ত প্রয়োগৰ বাবে প্রশিক্ষণ প্রাপ্ত শিক্ষকৰ প্রয়োজন।
- কেতিয়াবা অভিভাৱকসকলে তেওঁলোকৰ ল'ৰা-ছোৱালীক পর্যবেক্ষণৰ বাবে পঠিয়াব নিবিচাৰে।

১০.৩.২ আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতি

জনসংখ্যা শিক্ষাৰ আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতিটোত শিক্ষক বা প্রশিক্ষকৰ সহায় নোলোৱাকৈ অভীক্ষার্থীয়ে নিজে সম্পাদন কৰে। এই পদ্ধতিটোত শিক্ষার্থীসকল নিজৰ কামৰ বাবে নিজে দায়ী। এই ক্ষেত্রত তেওঁক কোনেও পৰামর্শ নিদিয়ে সেইবাবে এই পদ্ধতিটো 'নিজৰ শিক্ষণ' স্বৰূপে অভিহিত কৰা হয়। ই হৈছে ফলপ্রসূ পদ্ধতি যিয়ে আত্মবিশ্বাস আৰু দায়িত্বশীলতা বঢ়াই তোলে। এই পদ্ধতিটো হৈছে প্রধানকৈ তথ্য সংগ্রহকৰণ, ইয়াৰ প্রক্রিয়াকৰণ আৰু তাৰ সংৰক্ষণ। আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতিৰ প্রকৃত উপযোগকৰণ হ'বলৈ নির্দেশকে অধ্যয়নৰ কৌশল ছাত্র-ছাত্রীৰ আগত দাঙি ধৰিব লাগে। তথ্য সংগ্রহ কৰি উপযুক্তভাৱে অধ্যয়ন কৰিবলৈ নির্দেশকে উপযুক্ত নির্দেশনা প্রদান কৰিব লাগে।

আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতিৰ সুফলসমূহ

- আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতিয়ে শিক্ষার্থীৰ কিছুমান সংলক্ষণ বিকশাই তোলে যেনে— আত্ম-সংযম, আত্ম নির্ভৰশীলতা, আত্মবিশ্বাস ইত্যাদি।
- ই শিক্ষার্থীৰ সৃজনশীলতাৰ বিকাশ সাধন কৰে।
- ই শিক্ষার্থীক সংবদ্ধ আৰু সংগঠিত কৰি তোলে।
- ই শিক্ষার্থীৰ মানসিক পৰিসৰ আৰু বৌদ্ধিক সামর্থ বৃদ্ধি কৰি তোলে।
- এই পদ্ধতিয়ে অৱসৰ সময়ৰ সদ ব্যৱহাৰ আৰু শিক্ষার্থীৰ জ্ঞান বৃদ্ধিত সহায় কৰে।

- এই পদ্ধতিয়ে শিক্ষার্থীক যিকোনো বিষয়ৰ অধ্যয়ণত সহায় কৰে।

আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতিৰ দুর্বলতাসমূহ ঃ

- শিক্ষার্থীৰ ত্রুটিসমূহ আঙুলিয়াই দিবলৈ এই পদ্ধতিত কোনো শিক্ষক নেথাকে।
- শিক্ষাৰ নিম্ন পর্যায়ৰ বাবে এই পদ্ধতি উপযোগী নহয়।
- এই পদ্ধতিৰ বাবে উপযুক্ত পৰিকল্পনাৰ প্রয়োজন।
- উপযুক্ত পৰিৱেশ আৰু সুবিধাৰ অবিহনে এই পদ্ধতি প্রয়োগ কৰা সম্ভৱ নহয়।
- যদি আত্ম অধ্যয়নৰ প্রতি শিক্ষার্থীৰ মনোভাৱ আৰু আগ্রহ নেথাকে, তেতিয়া ই শিক্ষার্থীৰ সময় আৰু শক্তিৰ অপচয়হে ঘটায়।

চিন্তা চর্চা কৰক -১০.১

আপোনাৰ নিজৰ ঠাইৰ কিছুমান পৰিয়াললৈ গৈ কিছুমান তথ্য সংগ্রহ কৰক যেনে— স্বাক্ষৰতাৰ হাৰ, শিশু আৰু মাতৃৰ স্বাস্থ্য আৰু সেই অঞ্চলৰলোকৰ জীৱন নির্বাহৰ মানদণ্ড ইত্যাদি। ইয়াৰ ওপৰত এটা টোকা প্রস্তুত কৰক।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ শিক্ষাদানত পর্যবেক্ষণ পদ্ধতিৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতি বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

১০.৩.৩ আলোচনা পদ্ধতি

শিক্ষণ-শিকন প্রক্রিয়া হৈছে শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থীৰ এক সহযোগিতামূলক প্রক্রিয়া। এই পদ্ধতিত শিক্ষার্থীসকলে শিক্ষণ পৰিৱেশত সক্রিয়ভাৱে অংশগ্রহণ কৰে। আলোচনা পদ্ধতিয়ে জনসংখ্যাৰ বিভিন্ন সমস্যাবোৰ উদ্‌ঘাটন কৰে। এই পদ্ধতিয়ে অধ্যয়ন আৰু প্রস্তুতি, বিষয়বস্তুৰ নির্বাচন আৰু সংগঠন, শিক্ষণ প্রক্রিয়াৰ ভাবধাৰাৰ বিকাশক অন্তর্ভুক্ত কৰে। ই হৈছে সিদ্ধান্ত গ্রহণৰ এক ব্যৱস্থাগত প্রক্রিয়া। আলোচনাসমূহ তর্ক, সন্মিলন, সূচী ইত্যাদি বিধৰ হ'ব পাৰে।

আলোচনাৰ কাৰকসমূহ ঃ

জনচনৰ মতে আলোচনা পদ্ধতিয়ে তলৰ কাৰকসমূহ অন্তর্ভুক্ত কৰে—

(১) নেতা, (২) দল, (৩) সমস্যা, (৪) বিষয়বস্তু

(১) নেতা ঃ আলোচনা পদ্ধতিত, শিক্ষকে নেতা হিচাবে গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্রহণ কৰে। তেওঁ আলোচনাৰ বিষয়বস্তুৰ নির্বাচন আৰু সংগঠন কৰে। এগৰাকী নেতা হিচাবে শিক্ষকে আলোচনাৰ নির্দেশনা প্রদান কৰিব লাগে আৰু দলৰ সকলো সদস্যই অংশগ্রহণ কৰিছে নে চাব লাগে।

(২) দল ঃ আলোচনাত সক্রিয়ভাৱে অংশগ্রহণ কৰিবলৈ দলৰ সকলো সদস্যক শিক্ষকে উৎসাহ প্রদান কৰিব লাগে।

(৩) সমস্যা ঃ আলোচনাৰ বিষয়বস্তু শিক্ষক আৰু শিক্ষার্থীয়ে মিলি নির্বাচন কৰিব লাগে। বিষয়বস্তু বাস্তৱ পৰিৱেশৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নির্বাচন কৰিব লাগে।

(৪) বিষয়বস্তু ঃ এই পদ্ধতিত আমি তথ্য আৰু সাধাৰণীকৰণত গুৰুত্ব দিব লাগে। ইয়াত বিভিন্ন দিশৰ পৰা আলোচনা কৰা হয়, যাতে এটা সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰি।

আলোচনাৰ নীতিসমূহ

(১) সক্রিয় অংশগ্রহণৰ নীতি।

(২) কর্মৰ স্বাধীনতাৰ নীতি।

(৩) দলীয় আৰু সক্রিয় অংশগ্রহণৰ নীতি।

আলোচনা পদ্ধতিৰ সবলতাসমূহ

(১) আলোচনা পদ্ধতিত দলৰ সকলো সদস্য মত প্রকাশ কৰাৰ বাবে সমান সুবিধা প্রদান কৰা হয়। ই মৌখিক প্রকাশৰ সুবিধা দিয়ে।

(২) আলোচনা হৈছে সিদ্ধান্ত গ্রহণৰ সমূহীয়া পদ্ধতি।

(৩) দলৰ সদস্যসকলে যুক্তি দিয়ে আৰু তেওঁলোকৰ মতামত যুক্তি সংগতভাৱে দাঙি ধৰে, যিয়ে তেওঁলোকৰ কঠিন চিন্তা আৰু যুক্তিৰ বিকাশ কৰে।

(৪) আলোচনা পদ্ধতিয়ে অন্যলোকৰ মতামত, চিন্তা আদিবোৰ সহ্য কৰি দলৰ অন্য সদস্যলৈ প্রেৰণ কৰে।

(৫) আলোচনা পদ্ধতিয়ে আলোচনাৰ বিভিন্ন বিষয়সমূহৰ ওপৰত উপযুক্ত বুজা শক্তিৰ বিকাশ কৰে।

আলোচনা পদ্ধতিৰ দুর্বলতাসমূহ

(১) এই পদ্ধতিয়ে দলৰ সদস্যসমূহক প্রত্যক্ষ অভিজ্ঞতা দিব নোৱাৰে।

(২) এনে পৰিৱেশত শিক্ষার্থীয়ে পঢ়া আৰু লিখাৰ বাবে কম সুবিধা পায়, যিটো তেওঁলোকৰ বাবে অতি প্রয়োজনীয়।

(৩) আলোচনা পদ্ধতিত অধিক সময়ৰ প্রয়োজন হয়।

(৪) আলোচনাত দলৰ প্ৰত্যেকজন সদস্যই সমানে অংশগ্ৰহণ নকৰে। কিছুমান শিক্ষার্থীৰ আত্মবিশ্বাস নেথাকে আৰু তেওঁলোকে নিজৰ অনুভৱ প্ৰকাশ কৰিবলৈ অসুবিধা পায়। সেইবাবে ভাল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে দলত আগভাগ লৈ আনক বেছি সুবিধা নিদিয়ে।

১০.৩.৪ বক্তৃতা পদ্ধতি

জনসংখ্যা শিক্ষা প্ৰদানৰ অন্য এক পদ্ধতি হৈছে বক্তৃতা পদ্ধতি। এই পদ্ধতিত মৌখিকভাৱে শিক্ষা প্ৰদান কৰা হয়। শিক্ষাৰ উচ্চ পর্যায়ত শিক্ষকসকলে প্ৰধানকৈ এই পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ সন্দেহবোৰ দূৰ কৰিবৰ বাবে প্ৰশ্ন সোধাত উৎসাহিত কৰা হয়। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অভিৰোচিত কৰিবলৈ মেপ, চার্ট, ছবি ইত্যাদিবোৰ ব্যৱহাৰ কৰে। উপযুক্তভাৱে প্ৰস্তুত আৰু উপস্থাপন কৰা বক্তৃতা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে ফলপ্ৰসূ হয়।

শিক্ষাৰ নিম্নস্তৰৰ শ্ৰেণীত সাধুকোৱা, কথোপকথন ইত্যাদিৰ জৰিয়তে বক্তৃতা পদ্ধতি উপস্থাপন কৰা হয়। শ্ৰেণী পৰিৱেশত উদাৰ আৰু ভাল পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰা হয়, য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে মুক্তভাৱে শিক্ষকক প্ৰশ্ন সুধি তেওঁলোকৰ জ্ঞান বৃদ্ধি কৰিব পাৰে।

শিক্ষাৰ উচ্চ স্তৰত, এই পদ্ধতিটো আনুষ্ঠানিক ধৰণৰ হয়। শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আগত বক্তৃতা উপস্থাপন কৰিবলৈ নির্বাচিত বিষয়বস্তু ভালদৰে পৰিকল্পনা কৰি লয়। শিক্ষকে অধিক আত্মবিশ্বাসৰ সৈতে তেওঁৰ বক্তৃতা প্ৰদান কৰিব লাগে আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক প্ৰশ্ন সোধাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিব লাগে। তেওঁৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিৰীক্ষণ কৰিব লাগে।

বক্তৃতা পদ্ধতিৰ সবলতাসমূহ

(১) বক্তৃতা পদ্ধতি হৈছে জনসংখ্যা শিক্ষা প্ৰদানৰ এক ফলপ্ৰসূ পদ্ধতি, যাৰ দ্বাৰা শিক্ষকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অভিৰোচিত কৰিব পাৰে।

(২) উপযুক্তভাৱে বক্তৃতা প্ৰদান পদ্ধতিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সন্দেহবোৰ আঁতৰাব পাৰে।

(৩) এই পদ্ধতিয়ে ছাত্ৰ আৰু শিক্ষকৰ সময় আৰু শক্তি বচাব পাৰে। এই পদ্ধতিৰ জৰিয়তে শিক্ষকে বিষয়বস্তু উপযুক্তভাৱে উপস্থাপন কৰিব পাৰে।

বক্তৃতা পদ্ধতিৰ দুর্বলতাসমূহ

(১) এই পদ্ধতিত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কেৱল শুনিহে থাকে আৰু সেইবাবে উপযুক্তভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে।

(২) প্ৰত্যেকগৰাকী শিক্ষকে ভালদৰে বক্তৃতা দিব নোৱাৰে।

(৩) বক্তৃতা পদ্ধতিয়ে শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াটোক একঘেয়ামী কৰি তোলে।

(৪) এই পদ্ধতিয়ে কেৱল তাত্ত্বিক জ্ঞানহে প্ৰদান কৰে।

চিন্তা-চর্চা কৰক -১০.২

জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ সমস্যাৰ ওপৰত এটা বিষয়বস্তু নির্বাচন কৰক আৰু আপোনাৰ অঞ্চলৰ স্কুলীয়া ল'ৰা-ছোৱালীৰ মাজত তর্ক অনুষ্ঠিত কৰক। এই কার্যৰ ওপৰত এটা টোকা প্রস্তুত কৰক।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ আলোচনা পদ্ধতিৰ সংজ্ঞা দিয়া।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ বক্তৃতা পদ্ধতিৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা।

.....

.....

১০.৩.৫ প্রকল্প পদ্ধতি

শিক্ষকে জনসংখ্যা শিক্ষা ধাৰণা ছাত্র-ছাত্রীক দিবলৈ অতি ফলপ্রসূভাৱে প্রকল্প পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। এই পদ্ধতিয়ে তাত্ত্বিক আৰু পুথিগত শিক্ষাৰ বিপক্ষে গৈছে আৰু জীৱন শিক্ষাৰ পৰা দূৰত থাকে। এই পদ্ধতিয়ে শিক্ষার্থীৰ কার্যাৱলী আৰু দায়িত্বৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে। ই কোনো সমস্যা বিভিন্ন উপাদানসমূহ আৰু সেইবোৰৰ সম্ভাৱনীয় সমাধানৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰে। প্রকল্প পদ্ধতিৰ বিষয়বস্তুৰ বাস্তৱ জীৱনৰ সৈতে সম্পর্ক থকা উচিত। বিখ্যাত শিক্ষাবিদ **কিলপেট্রিকৰ** মতে 'প্রকল্প পদ্ধতি হৈছে উদ্দেশ্যপূর্ণ কার্য, যিটো সামাজিক পৰিৱেশত সংঘটিত হয়।" প্রকল্প পদ্ধতিৰ কিছুমান নীতি আছে, সেইবোৰ হৈছে—

(১) উদ্দেশ্যপূর্ণ নীতি
(২) কার্যৰ নীতি
(৩) বাস্তৱতাৰ নীতি
(৪) অভিজ্ঞতাৰ নীতি
(৫) স্বাধীনতাৰ নীতি
(৬) উপযোগিতাৰ নীতি।

যেতিয়া কর্ম বা শিক্ষণৰ কোনো উদ্দেশ্য থাকে তেতিয়া ছাত্র-ছাত্রী তাৰ প্রতি আগ্রহী হয়, যিটোৱে কার্য অভিজ্ঞতা প্রদান কৰে, বাস্তৱ জীৱনৰ সৈতে সম্পর্কিত আৰু য'ত কার্যকৰাৰ বাবে স্বাধীনতা থাকে সেইবোৰহে ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবে উপযোগী।

প্রকল্প পদ্ধতিৰ স্তৰসমূহ

প্রকল্প পদ্ধতিৰ কিছুমান স্তৰ আছে, সেইবোৰ হৈছে—

(১) **পৰিৱেশ প্রদান ঃ** শিক্ষকে এনে এটা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব লাগে যাতে ছাত্র-ছাত্রীয়ে প্রকল্প কৰাৰ বিষয়ে চিন্তা কৰিব পাৰে।

(২) **প্রকল্প নির্বাচন ঃ** ছাত্র-ছাত্রীয়ে শিক্ষকৰ সহায়ত এটা প্রকল্প নির্বাচন কৰিব লাগে। প্রকল্পটো সদায় বাস্তৱ জীৱনৰ সৈতে সম্পর্ক থকা হ'ব লাগে।

(৩) **পৰিকল্পনা ঃ** পৰৱর্তী স্তৰত ছাত্র-ছাত্রীয়ে প্রকল্পটো কেনেদৰে কৰিব তাৰ বাবে এটা পৰিকল্পনা কৰি ল'ব লাগে। প্রকল্পটো কৰাৰ দায়িত্ব ছাত্র-ছাত্রীৰ আগ্রহ অনুযায়ী ভগাই দিব লাগে। ভালদৰে প্রকল্পটো কৰিবলৈ সকলোৰে সহযোগিতাৰ প্রয়োজন।

(৪) **প্রকল্পৰ বাস্তৱ ৰূপদান ঃ** নির্দেশক বা শিক্ষকৰ অধীনত ছাত্র-ছাত্রীয়ে প্রকল্পটো সমাপ্ত কৰিব লাগে। প্রকল্পটো কৰাৰ ক্ষেত্রত ছাত্র-ছাত্রীয়ে বিভিন্ন ধৰণৰ কার্য সম্পাদন কৰিব লাগে। এনেধৰণৰ কার্য কৰাৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে শিকিব পাৰে। এইটো ব্যৱহাৰিক আৰু তেওঁলোকৰ বাবে উপযোগী।

(৫) **বিচাৰকৰণ আৰু মূল্যায়ণ ঃ** প্রকল্পটো শেষ কৰাৰ পিছত ছাত্র-ছাত্রীয়ে একেলগে বহি তাৰ মূল্যায়ন কৰিব লাগে।

(৬) **তথ্য সংৰক্ষণ ঃ** ছাত্র-ছাত্রীসকলে প্রকল্পটো বাস্তৱ ৰূপ দিয়াৰ স্তৰসমূহ সংৰক্ষণ কৰি থ'ব লাগে। তেওঁলোকে একেবাৰে আৰম্ভণি পর্যায়ৰ পৰা শেষলৈ ইয়াক সংৰক্ষণ কৰি যাব লাগে। এইটো ভৱিষ্যতৰ বাবে যথেষ্ট উপযোগী।

প্রকল্প পদ্ধতিৰ সুফলসমূহ

(১) প্রকল্প পদ্ধতিটো শিক্ষণৰ তিনিটা নীতিৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত। অনুশীলনী নীতি, প্রস্তুতিৰ নীতি আৰু ফলাফলৰ নীতি। যি নীতিসমূহ মনোবিদ থর্নডাইকে উলিয়াইছিল।

(২) প্রকল্পৰ স্তৰসমূহ ছাত্র-ছাত্রীয়ে নিজে কৰে বাবে ই তেওঁলোকৰ আত্মবিশ্বাস বৃদ্ধি কৰে।

(৩) এই প্রকল্প পদ্ধতিয়ে ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত সহযোগিতা ভাব বৃদ্ধি কৰে।

(৪) তেওঁলোকে কর্মৰ মর্যদা বুজি পায়।

(৫) প্রকল্পৰ পৰা ছাত্র-ছাত্রীয়ে বাস্তৱ জ্ঞান পায়।

(৬) এই পদ্ধতিটোৱে তেওঁলোকৰ ভৱিষ্যত পৰিকল্পনাত সহায় কৰে। তাৰোপৰি, ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত কিছুমান মনোভাব যেনে সহযোগিতা, সংগঠন, শুদ্ধ উচ্চাৰণ, কথা কোৱাৰ ভংগী, আত্ম-সচেতনতা আদি জগাই তোলে।

প্রকল্প পদ্ধতিৰ অসুবিধাসমূহ

(১) এই পদ্ধতিটো অতি খৰচী, ইয়াৰ বাবে যথেষ্ট সামগ্রীৰ প্রয়োজন।

(২) দমনমূলক মনোভাৱৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ইয়াত আনক বেছি সুবিধা নিদিয়ে। সেইবাবে সকলোৱে উপযুক্তভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে।

(৩) সফলতাৰে প্ৰকল্প শেষ কৰাৰ বাবে বিশেষভাৱে প্ৰশিক্ষণ প্ৰাপ্ত শিক্ষকৰ প্ৰয়োজন। প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত শিক্ষকৰ অবিহনে প্ৰকল্পৰ লক্ষ্যত উপনীত হ'ব নোৱাৰি।

(৪) এই পদ্ধতিত শিক্ষকৰ কৰ্মবোজা অধিক, কাৰণ তেওঁ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক ব্যক্তিগতভাৱে নিৰ্দেশনা দিব লাগে। প্ৰকল্পৰ প্ৰকৃত দায়িত্ব তেওঁ বহন কৰিব লাগে।

(৫) প্ৰকল্প পদ্ধতিত কোনো ব্যৱস্থাগত জ্ঞান প্ৰদান কৰা নহয়। কোনো বিষয়ৰ সমগ্ৰ পাঠ্যসূচী ইয়াৰ দ্বাৰা প্ৰদান কৰিব নোৱাৰি।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ প্ৰকল্প পদ্ধতিৰ স্তৰবোৰ আলোচনা কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ প্ৰকল্প পদ্ধতিৰ অসুবিধাসমূহ কি কি?

.....

.....

১০.৩.৬ গৃহকার্য্য

সাধাৰণতে, গৃহ কার্য অর্থ হ'ল কার্যসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নির্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত কৰিব দিয়া হয়। কাৰণ স্কুলৰ সময়ছোৱাৰ ভিতৰত সমগ্ৰ পাঠ্যক্ৰম শেষ কৰা সম্ভৱ নহয়। সেইবাবে গৃহকার্য্য প্ৰয়োজনীয়। ই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক নিজ সম্পদ ব্যৱহাৰত সহায় কৰে।

গৃহকার্য্যৰ প্ৰকাৰসমূহ

(১) **ৰচনাত্মক ঃ** ৰচনাত্মক কার্যৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বোধশক্তি সামর্থ চোৱা হয় আৰু কোনো বিশেষ বিষয় বিষয়বস্তু কি ধৰণে বর্ণনা কৰিব পাৰে তাক বিচাৰ কৰা হয়।

(২) **লিখন ঃ** এনে প্ৰকাৰৰ কার্যৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ উদ্ভাৱনমূলক দিশ চোৱা হয়।

(৩) **মৌখিক উপস্থাপন ঃ** মৌখিক উপস্থাপনৰ দ্বাৰা, কৌশল, বোধ আৰু বিষয়বস্তুৰ সংগঠন চোৱা হয়।

(৪) **প্ৰকল্প ঃ** প্ৰকল্পই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৃজনশীলতা আৰু নতুনত্ব উদ্ভাৱন ক্ষমতা পৰিমাপ কৰে।

(৫) **দলীয় আলোচনা ঃ** দলীয় আলোচনাৰ মাধ্যমত শিক্ষকে ছাত্র-ছাত্রীৰ যোগাযোগ আৰু সহযোগিতাৰ কৌশল, নেতৃত্বৰ গুণ ইত্যাদি পৰিমাপ কৰে।

গৃহকার্যৰ সুফলসমূহ ঃ

(১) গৃহকার্যই ছাত্র-ছাত্রীৰ মনোযোগ আৰু আগ্রহ বৃদ্ধি কৰে আৰু অধ্যয়নৰ প্রতি তেওঁলোকক অভিৰোচিত কৰি তোলে।

(২) ই ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত আত্ম অধ্যয়ন বিকাশ কৰে।

(৩) ই শিক্ষক আৰু অভিভাৱকৰ মাজত যোগাযোগ সৃষ্টি কৰে।

(৪) ই ছাত্র-ছাত্রীৰ লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত সহায় কৰে।

(৫) ই ছাত্র-ছাত্রীৰ আত্মবিশ্বাস আৰু আত্মনির্ভৰশীলতাৰ বিকাশ কৰে।

(৬) গৃহকার্য্যই ছাত্র-ছাত্রীৰ পঠন অভ্যাস গঢ়ি তোলে।

গৃহকার্যৰ অসুবিধাসমূহ ঃ

(১) গৃহকার্য পদ্ধতি হৈছে শিক্ষণৰ একঘেয়ামী প্রক্রিয়া।

(২) অতিমাত্র গৃহকার্যই ছাত্র-ছাত্রীক বিৰক্তি দিয়ে।

(৩) কিছুমান শিক্ষকে গৃহকার্যৰ পৰীক্ষা নকৰে।

(৪) এই পদ্ধতিত কোনো প্রত্যক্ষ অভিজ্ঞতা নেথাকে।

১০.৩.৭ ক্ষেত্র অধ্যয়ন

ক্ষেত্র অধ্যয়ন হৈছে এক ফলপ্রসূ প্রক্রিয়া। যাৰ দ্বাৰা প্রত্যক্ষ অভিজ্ঞতা পাব পাৰি। এই পদ্ধতিৰ জৰিয়তে ছাত্র-ছাত্রীয়ে তাত্ত্বিক আৰু ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ মাজত সমন্বয় গঢ়ি তুলিব পাৰে। তেওঁলোকে পুথিগত জ্ঞান আৰু বাস্তৰ জীৱনৰ পার্থক্য উলিয়াব পাৰে। তেওঁলোকে কোনো এটা বিষয়ৰ প্রত্যক্ষ তথ্য সংগ্রহ কৰিব পাৰে। ক্ষেত্র অধ্যয়নৰ বাবে উপযুক্ত পৰিকল্পনাৰ প্রয়োজন। দলৰ নেতাই প্রত্যেককে নির্দেশনা দিব লাগে। ক্ষেত্র অধ্যয়ন কৰাৰ দ্বাৰা ছাত্র-ছাত্রীয়ে সমাজৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বিভিন্ন কাৰণসমূহ জানিব পাৰে। চাক্ষুস অভিজ্ঞতাই তেওঁলোকক জনসংখ্যা বৃদ্ধি প্রকৃত স্বৰূপ দাঙি ধৰে। ক্ষেত্র অধ্যয়নৰ পিছত ছাত্র-ছাত্রীয়ে ইয়াক পুনৰীক্ষণ কৰিব লাগে, অভিজ্ঞতাসমূহ ভালদৰে বর্ণনা কৰাটোও যথেষ্ট সহায়কাৰী।

চিন্তা-চর্চা কৰক - ১০.৩

আপোনালোকে নিজৰ ঠাইৰ অধিক জনসংখ্যাৰ বসতি থকা অঞ্চলৰ ওপৰত ক্ষেত্র অধ্যয়ন কৰিব, সেই অঞ্চলৰ দ্রুতগতিত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ ফলাফলৰ ওপৰত এটা টোকা প্রস্তুত কৰক।

১০.৪ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে পৃথিৱীৰ সকলো ঠাইতে দাৰিদ্রতা আৰু প্রদূষণৰ সৃষ্টি কৰিছে। জনসংখ্যাৰ দ্রুত বৃদ্ধিয়ে মানুহৰ মৌলিক প্রয়োজনসমূহ পূৰণ কৰাটো কঠিন কৰি তুলিছে আৰু জনসাধাৰণৰ জীৱনৰ মানদণ্ড নিম্নগামী কৰি তুলিছে।
- জনসংখ্যা শিক্ষা অধ্যয়নৰ বিভিন্ন পদ্ধতি আছে সেইবোৰ হৈছে পর্যবেক্ষণ, আত্ম-অধ্যয়ন, আলোচনা, বক্তৃতা, প্রকল্প পদ্ধতি, গৃহকার্য্য, ক্ষেত্র অধ্যয়ন আদি।
- জনসংখ্যা শিক্ষা অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত পর্যবেক্ষণ পদ্ধতি হৈছে অতি জনপ্রিয় আৰু সৰল পদ্ধতি। ই হৈছে সমাজবিজ্ঞানৰ গৱেষণা পদ্ধতি যিয়ে প্রাকৃতিক পৰিবেশত প্রত্যক্ষ পর্যবেক্ষণ কৰে।
- জনসংখ্যা শিক্ষাৰ আত্ম অধ্যয়ন পদ্ধতিটোত শিক্ষক বা প্রশিক্ষকৰ সহায় নোলোৱাকৈ ছাত্র-ছাত্রীয়ে কার্য্য সম্পাদন কৰে। এই পদ্ধতিটোত ছাত্র-ছাত্রীসকল নিজ কার্যৰ বাবে নিজে দায়ী।
- আলোচনা পদ্ধতিটো হৈছে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ পদ্ধতি। যিয়ে জনসংখ্যাৰ বিভিন্ন সমস্যাবোৰ উদ্‌ঘাটন কৰে। এই পদ্ধতিয়ে অধ্যয়ন আৰু প্রস্তুতি, বিষয়বস্তুৰ নির্বাচন আৰু সংগঠন শিক্ষণ প্রক্রিয়াৰ ভাবধাৰাৰ বিকাশক অন্তর্ভুক্ত কৰে।
- বক্তৃতা পদ্ধতিত মৌখিক ভাৱে শিক্ষাদান কৰা হয়। শিক্ষাৰ উচ্চ পর্যায়ত শিক্ষকসকলে এই পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰে। এই পদ্ধতিত ছাত্র-ছাত্রীসকলক প্রশ্নসোধাৰ বাবে উৎসাহ প্রদান কৰা হয়।
- প্রকল্প পদ্ধতিয়ে তাত্ত্বিক, পুথিগত আৰু জীৱন শিক্ষাৰ বিপক্ষে কার্য কৰে। এই পদ্ধতিয়ে ছাত্র-ছাত্রীৰ কার্য আৰু দায়িত্বৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে।
- গৃহকার্য হৈছে এটা নির্দিষ্ট সময়ত ছাত্র-ছাত্রীক কৰিবলৈ দিয়া কার্য। কাৰণ ধার্যকৰা পাঠ্যসূচী স্কুলৰ নির্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত সমাপ্ত কৰিব নোৱাৰি। সেইবাবে গৃহকার্য দৰকাৰী। এই পদ্ধতিয়ে ছাত্র-ছাত্রীক নিজ সম্পদ ব্যৱহাৰ কৰাত সহায় কৰে।
- ক্ষেত্র অধ্যয়নৰ জৰিয়তে ছাত্র-ছাত্রীয়ে তাত্ত্বিক আৰু ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ মাজত সমন্বয় সৃষ্টি কৰিব পাৰে। তেওঁলোকে প্রত্যক্ষভাৱে তথ্য সংগ্রহ কৰিব পাৰে।

১০.৫ অধিক জানিবলৈ

১) Aggarwal, J.C. (2013). Population Education, New Delhi : Shipra Publications.